

HANİBRAHİMŞAH KAZISI 1970 YILI ÖN RAPORU

Doç. Dr. HAYRİ ERTEM

KAZI HEYETİ:

Keban'da uzun yıllar sular altında kalacak eski eserleri kurtarma projesine katkıda bulunmak amacıyla ilk kez 20.6. 1970 - 27.8.1970 tarihleri arasında fiilen yürüttüğüm Hanıbrahımşah (yeni adı Esenkent) kazısı çalışmalarına Filolog Dr. Atila Tolun, Aysel Tolun, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencilerinden Gönül Ertem, Burhan Balcıoğlu, Kemal Sertok, Yılmaz Özdemir, Mustafa Kol ve maalesef bir trafik kazası sonucu kaybettiğimiz arkadaşımız Sumerolog Recep Yurtman katılmışlar ve büyük çabalarıyla önemli katkılarda bulunmuşlardır.

HÖYÜK :

Elâzığ'ın kuzey-batısına düşen ve Elâzığ-Çemişgezek yolundan Koruk köyü istikametine ayrılan yolun sonunda, şehre +40 km. uzaklıkta, düz bir kaya platformu üzerine oturmuş 125 m. uzunluğu 60 m. genişliği 12 m. yüksekliği olan höyük, doğu ve batısından geçen ve hemen höyüğün kuzey ucunda birleşip Murat nehrine akan Erzürük çayı ile bir küçük dere arasında bulunmaktadır. Eski köy yerleşmesine bitişik olup, bugünkü köye +60 m., Murat'a olan uzaklığı ise +5 km. dir.

Höyüğün üzerinde durduğu kaya platformu muhakkak ki, çok asırlar önce, dere yataklarında bugün müşahede ettiğimiz, kaya tabakalarına bağlanmakta idi. Zamanla bu kayalar tabii kuvvetlerin aşındırması nedeniyle çökmüş ve dere yatakları meydana gelmiştir. Ancak höyüğün güneyinde, eski köy yerleşmesinin bulunduğu yerdeki kayaların çökme ne-

deni, kanımıza göre, savunma amacıyla höyük üst sakinleri tarafından hendek açmak suretiyle yaratılmış ve daha sonra tabii kuvvetlerin de etkisiyle bu iş zamanla hızlanarak büyümüştür. Bunlar şist tabakasının parçalarıdır. Sert olmayıp yumuşaktır. Öyle ki, köylüler kazma ile kolayca bu kayaları, toprak kazar gibi, kazabilmektedirler. Bugün hâlâ höyüğün eteklerinde kırılıp çöken bu kaya tabakasının parçaları durmaktadır (Res. 1). Böylece yukarıda boyutlarını verdiğimiz höyüğün ilk yerleşme tabakasının bugünkü ölçülere göre daha geniş bir alanı kapsadığı anlaşılmaktadır.

Kazıda takip edilen yol ve kazılacak yerlerin seçimi:

Höyüğün küçüklüğü, baraj sularının yakın bir gelecekte toplanmaya başlayacağı nedeniyle zamanımızın darlığı höyükte başlıca iki yerde çalışmamızda ve çalışmalarımızda takip edeceğimiz yolun belirlenmesinde etken olmuştur. Şöyle ki,

1) Höyüğün en uygun yeri olarak gördüğümüz batı yamacında tepeden itibaren, aşağı seviyelere inildikçe genişletilmesi düşünülen ve şimdilik 5 × 10 m. boyutunda tuttuğumuz iki açmada (FG-XIII) höyükteki tabakalaşmayı kısa zamanda tespit etmek,

2) Bu stratigrafi açmalarına paralel olarak, sular kaplayana kadar, höyüğün röper noktasında ölçüleri üstte fazla geniş olmayan, fakat alt tabakalarda lüzumu halinde genişletebileceğimiz, düz bir alanda 15 × 20 m. boyutunda 12 açmada (IJKLM - XVI, XVII, XVIII) hem mimari ve hem de buluntu elde ederek kaya platformuna inmek esas alınmıştır.

Kazı ve sonuçları:

Bu amaçlarla açtığımız sondaj mahiyetindeki stratigrafi açmalarında kazı sonuna kadar elde ettiğimiz tabakalar ve buluntular şöyle sıralanabilir :

I. *tabaka* : Bulunan seramiğe göre hem Bizans devrinin ve hem de höyüğün son iskân tabakasıdır. IJKLM - XVI, XVII, XVIII açmalarında bu tabaka "I a" olarak adlandırılmıştır.

II. *tabaka*: I. tabakada bulduğumuz aynı tip seramiğin yanısıra ele geçen bir bakır para, tabakayı kesinlikle tarihlendirmemizi mümkün kılmıştır. Paranın hem ön ve hem de arka yüzlerinin çok aşınmasına ve tahrip olmasına rağmen ön yüzünde İsa'nın büstünün, arka yüzde de İsa'nın ismini kapsayan kitabenin (HRİSTU BASILEU BASILE) yer aldığı seçilebilmektedir.

Bizansın Parlak Devri sonlarına doğru Johannes I zamanında darpedilen bütün bakır sikkelerde, imparatorun tasviri yerine, ön yüzlerinde İsa'nın resmi, arka yüzlerinde İsa'nın ismi bulunmaktadır¹. Bizim paramız da bu örneklerle uyduğundan aynı gruba, daha doğrusu, Johannes I (969 - 976)'e ait olması gerekir².

I. ve II. tabakaların Bizans olması nedeniyle bu tabaka IJKLM - XVI, XVII, XVIII açmalarında "I b" olarak anılmıştır.

III. *tabaka*: Değişik karakterde karşımıza çıkan seramik arasında, muhtelif çağlardan tanıdığımız boyalı seramiklere benzemeyen ve muhtemelen M.Ö. I. Bin Yıla ait olduğunu söyleyebileceğimiz, bir çeşit boyalı seramik te vardır.

IV. *tabaka*: İlk kez Erken Bronz Çağının açık bej ve krem zemin üzerine kahverengi ve koyu kırmızı boya ile yapılmış çeşitli geometrik ve hayvan motifli, çark izlerinin seçilebildiği ve oldukça ince sayılabilecek kalınlıkta seramik, az da olsa, ele geçmeğe başlar.

V. *tabaka*: IV. tabakada bulduğumuz Erken Bronz Çağının renkli seramiği, stratigrafi açmalarının dar ölçülerine naza-

ran bu tabakada oldukça bol denebilecek miktarda görülür. Bu tip seramik üzerindeki geometrik motifler çevrede kazılan Pulur (Sakyol)'da I-VIII. tabakalarda³, Kalaycıktepe'de V.⁴ ve Tepecik höyükte "Eski Tunç Çağı" tabakalarında⁵ bulunanların aynıdır. En son U. Esin'in⁶ ve H. Hauptmann'ın⁷ değindikleri gibi bizim de renkli seramiğimizi Burney'in⁸ Malatya-Elazığ bölgesi kalkolitik ve Erken Bronz Çağı örneklerine bağlamamız gerekecektir. Bununla beraber bu seramiğin stratigrafi açmalarımızda X. tabakaya kadar devam etmesi ve özellikle Karaz tipi seramiği ile aynı tabakalarda yanyana görünmesi keyfiyeti Pulur (Sakyol) kazılarında I-VIII. katlarda bu iki tip seramiğin bulunmasına paralel düşer. Orada VIII. tabakadan itibaren XI. tabakaya kadar Karaz tipi seramik yalnız devam etmiştir. Bizdeki durumu ancak gelecek mevsim çalışmalarında araştırılacak olan diğer alt tabakalar aydınlığa kavuşturacaktır. Erken Bronz Çağı'nın bu renkli seramiği yanısıra, yuvarlak olan ağız kenarı karşılıklı iki tarafta yassı bir şekilde çıkıntı yaparak kulp vazifesi gören mutfak kabı tipine ait seramik te çıkmıştır. Bir dereceye kadar bizimkine benzeyen örnekler Norşun-Tepe 1968 kazılarında ele geçmiştir⁹. VII. tabakada ocak arkasında görülen bu kap tipimizde (Res. 3), Norşun-Tepe örneğinde olduğu gibi, karın şişkinliği hemen ağız kenarından itibaren başlamaz. İkisinin benzer tarafları sadece ağız kenarındaki karşılıklı iki yassı tutamağın oluşudur. Mutfak kabı oluşu nedeniyle kap siyah ve kabadır.

VI. *tabaka* : Erken Bronz Çağının renkli seramiği devam etmektedir.

VII. *tabaka*: V. tabakada sözü edilen her iki seramikte bir değişme olmamakla beraber ilk kez bu tabakada kuvvetli sayılabilecek yangın müşahede edilmiştir. Ayrıca at nalı şeklinde ocaklar bulunmuş olup önleri dairevidir (Res. 2, 3). Aynı tip ocakların idollerine Pulur (Sakyol)'un A 2 alanı XI. kat tapınağında da raslanmıştır¹⁰.

VIII. *tabaka*: Üst tabakalardan itibaren devam edegelmekte olan renkli seramikle beraber bu tabakada ilk defa siyah, kaba, perdahlı ve üzerleri kabartma şeklinde çeşitli geometrik motifli (Kazaz tipine benzer) bir tip seramik¹¹ görünmeğe başlar (Res. 4, 5, 6).

Bu arada bir küp parçası üzerinde, daha çok kuş (belki kartal) ve kolayca adlandırılmıyacağımız bir hayvan karışığı ile onun ters simetriğini ihtiva eden bir silindir mühür baskısı ele geçmiştir (Res. 7). Hayvanın başı, profilden yapılmış olup sağında ve solunda kulağa ya da boynuz benzer çıkıntılar vardır. Başın üstünde elips formunu andıran bir motif bulunmaktadır. Kanatlar, vücut ve ayaklar cepheden tasvir edilmekle beraber iki ayak olması gerekirken tek bir ayak halinde gösterilmiştir. Kanatlar, yaya benzer şekilde, yumuşak hatlarla yapılmıştır.

Kanımıza göre küp, mahallinde yapılmış ve dolayısıyla mühür sahibi sahip olduğu küpe mühürünü basmıştır. Erken bir yargı olmakla beraber bizi bu kaniya götüren nedenlerin, 1) küp hamurunda kullanılan toprağın aynı yöreden alınmış olduğu, 2) küpün karın kısmına ait olması muhtemel görünen küp parçasının iç kısmındaki çok az kavisten dolayı küpün büyük olduğu ve dolayısıyla uzak bölgelerden o zamanki imkânlarla oraya taşınıp getirilemeyeceği görüşüdür.

Kazı mevsimimizin en mühim bulun-tusu olarak değerlendirmek istediğimiz baskının benzerlerini ilgili mühür literatüründe¹² bulamadık. Motif olarak genellikle hayvan motiflerini ve geometrik motifleri konu alan Cemdet-Nasr silindir mühürleriyle karşılaştırılabilirse de kesin bir tarih verilmesi mümkün değildir. Bulduğu tabaka itibarıyla şimdilik Erken Bronz Çağının mühürü demekle yetinmek istiyoruz.

IX. *tabaka*: VIII. tabakanın seramikleri devam etmekte olup aynı zamanda V. ve VIII. tabakada ele geçmiş olan ağız kenarı karşılıklı iki tarafta çıkıntı yaparak kulp vazifesi gören mutfak kabı tipine ait

seramik bu tabakada tekrar karşımıza çıkar.

X. *tabaka*: Seramikte herhangi bir değişme olmamakla beraber höyükteki ikinci kuvvetli yangın bu tabakada görülür. Fazlaca tahrip olmuş şekilde ele geçen 5 küp içinde yanmış arpa, buğday ve nohuta benzer tahıl kalıntıları yanında bozulmamış durumda bal peteklerinin de görünmesi, o devir insanların tarım ve arıcılık yönünde oldukça ileriye gittiklerini izah etmektedir. Bunlardan alınan örnekler ilgili laboratuvarlarda incelenmek üzere gönderilmiştir.

Açmaların küçüklüğü nedeniyle, böylesine büyük bir kalınlık meydana getiren (6 tabaka) Erken Bronz Çağı yerleşmelerinin safhaları hakkında ayrıntılı bilgi edinmek bu yıl için mümkün olmamıştır. Ancak önümüzdeki kazı yıllarında IJKLM-XVI, XVII, XVIII açmalarında yapacağımız araştırmalar bu hususta bizi aydınlığa kavuşturacaktır.

Kazı mevsimi sonunda X. tabakaya kadar erişilebilmiş ve höyüğün röper noktasından itibaren 7.50 m. gibi bir derinlik elde edilmiştir. Bu tabakalaşma açmalarında ana kayaya kadar daha henüz araştıramadığımız 4.50 m.lik bir derinlik kalmıştır. Gelecek mevsim çalışmaları başında, buradaki araştırmayı sona erdirmek ve böylelikle höyüğün kesinlikle ne kadar tabakayı kapsadığını tespit etmek öncelik sırası bekleyen işlerden biridir. Stratigrafi açmalarından edindiğimiz kaniya göre höyük, belirli zamanlarda herhangi bir taziyik olmaksızın terkedilmiştir. Üst tabakalardaki bu durumu, açmış olduğumuz IJKLM - XVI, XVII, XVIII açmalarında gerek yangın izlerinin olmayışı ve gerekse hiçbir buluntu ele geçiremeyişimiz, destekler durumdadır.

Kazı çalışmalarımızın diğer ağırlık merkezi olan 15 × 20 m. boyutundaki IJKLM-XVI, XVII, XVIII açmalarında üstten itibaren 3 tabaka araştırılmış, amacımıza uygun olarak tabakaların mimarî durumları ve diğer buluntular kazanılmaya çalışılmıştır. Stratigrafi açmalarında tespit et-

tiğimiz tabakaların buradaki paralellerinde karakteristik noktalar şöylece sıralanabilir :

I. *tabaka (I a)*: Satihtan 40-50 cm. derinlikte, tabii kuvvetler ve köylüler tarafından bir kısmı tahrip edilmiş tabakadan belli başlı, birbirine paralel sayılabilecek iki taş temel ile sayıları oldukça fazla yuvarlak tandırlar ortaya çıkmıştır. Taş temeller alt alta tek taş sırasından ibaret olup balık-pulu tabir edilen şekilde örülmüştür. Herhangi bir yerde yangın izine raslayamayışımız ve bir buluntu ele geçiremeyişimiz, höyüğün son iskân katının kendiliğinden terk edilmiş olduğuna kuvvetli bir delildir. Ele geçen seramik ile temellerin örgü sistemi ve alt kattaki tabakada da aynı şeyleri müşahede etmemiz, özellikle stratigrafi açmalarında II. tabakada bulduğumuz Bizans parası bize bu tabakanın Bizans Devri'nin höyükteki son safhasını teşkil eden bir tabaka olduğunu söylememizi mümkün kılar.

II. *tabaka (I b)*: Bu tabaka üstteki tabaka tarafından biraz tahribata uğramış ise de mimarî bakımdan oldukça sağlam plân vermektedir (Res. 8). Burada birbirine bitişik iki yapı ele geçmiştir. Bunlardan biri açmaların güneyine raslayan yapıdır ki, bunun sadece 7 x 9 m. boyunda olan salon kısmı gün ışığına çıkarılabilmektedir. Salonun batı duvarına bitişik, birbirinden 2.40 m. uzaklıkta zemin üzerinde 2 direk taşı, doğu duvarına bitişik 1 direk taşı ele geçmiştir. Salona batıdan bir kapı ile geçilmekte olup höyüğün erimiş yamacına raslayan bu giriş ya da bir diğer oda maalesef kazanılamamıştır. Duvarların salon içine bakan yüzlerinde oldukça kalın sıvalar vardır. Taş temellerin üzerleri toprak ve moloz olup, kerpiç yoktur. Bu teknik, bölgenin karakteristik duvar tekniği olarak bu tabaka için ilginçtir. Zemin için sarı toprak kullanılmıştır. Buna bitişik diğer yapı da aynı

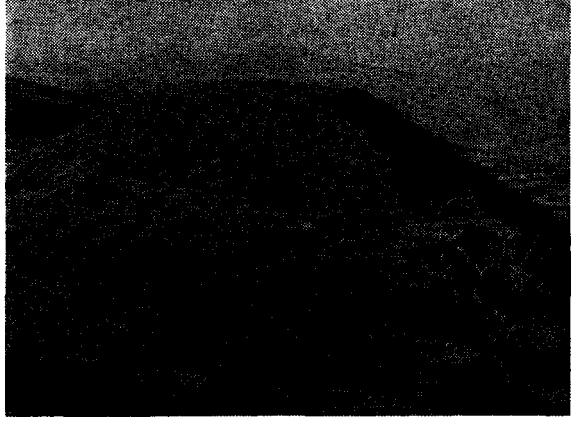
teknikte yapılmış, yanyana iki odası ele geçmiştir. Odalardan doğudaki, ortak duvara bitişik yarım daire şeklinde zeminden 40 cm. yükseklikte yan ve üstü sıvalı seki gibi bir kısım ihtiva etmektedir. Bu tabaka kaldırılıp III. tabakaya inilmeye başlandığı sırada çapı 2.30 m.yi bulan, tabana doğru daralan, içi sıvalı ve kenarları harç ve taşla yapılmış fakat ne maksatla kullanıldığına dair herhangi bir ip ucu bulamadığımız, şimdilik silo? diye adlandırabileceğimiz bir yapıyla karşılaşmıştır. Bu iki odalı yapının duvarlarında yukarıda kaydettiğimiz teknikten ayrı olarak kireç ve kum karışığı harcın kullanılmış olduğu görülmüştür. Odalara doğudan bir kapı ile girilmektedir. Duvar temel taşları, yine balık-pulu tabir edilen şekilde örülmüştür. Ele geçen seramik üst kat seramiğinin aynıdır. Küçük buluntu yoktur.

III. *tabaka (II)* : Mimarî bakımdan oldukça karışık plân veren tabakadan duvarlardaki örgü sistemi üst katlardakine benzemektedir. Renkli seramik çıkmakla beraber Erken Bronz Çağı seramiğine benzemez. Tabakanın kesinlikle tarihlenebilmesi için önümüzdeki mevsim bu tabakada daha geniş araştırmaların yapılması gerekecektir.

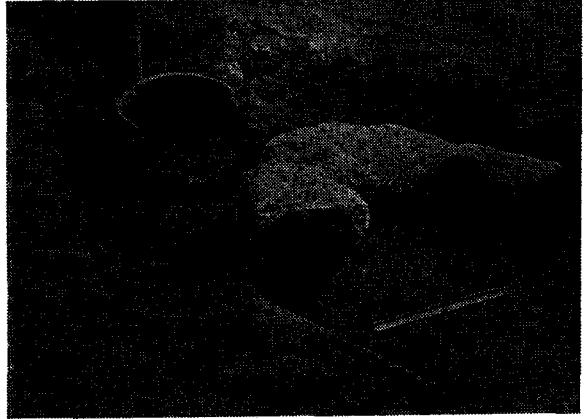
Höyük üstü çalışmalarımız yanısıra, muhtemelen Bizans tabakalarında kullanılmış olduğu düşünülen, höyüğün güney eteğinde basamaklarla inilen, bir su sarıncını da tespit etmiş bulunmaktayız.

Hanibrahişah 1970 kazıları sonucuna göre buradaki tabakalaşmaların, daha doğrusu kültürlerin, bölgedeki yakın höyüklerden b'lhassa Pulur (Sakyol) ve Kalaycık Tepe'de ele geçen kültürlerle bir paralellik gösterdiği ve özellikle alt tabakalardaki kültürlerin zengin karakterde oldukları, Erken Bronz Çağından sonra uzun bir süre höyüğün iskân edilmemiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

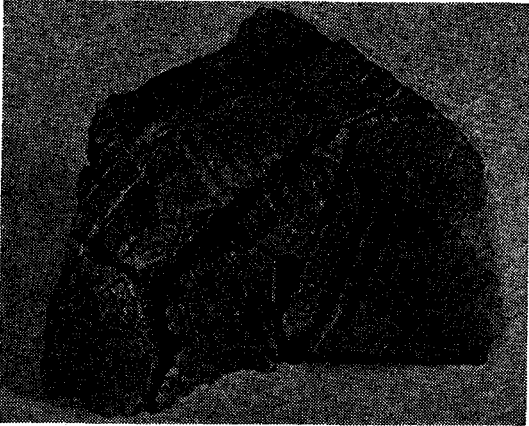
Res. 1 — Hanıbrahimşah höyüğünün güney - batıdan görünüşü.

Res. 2 — FG - XII. Erken Bronz Çağının atnalı şeklindeki ocağı.

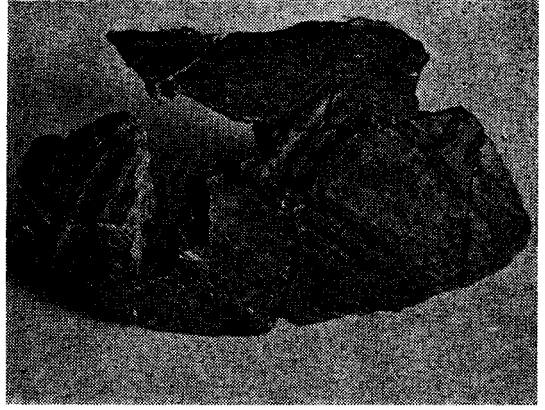
Res. 3 — FG - XII. Erken Bronz Çağının atnalı şeklinde olan diğer bir ocağın yakından görünüşü.

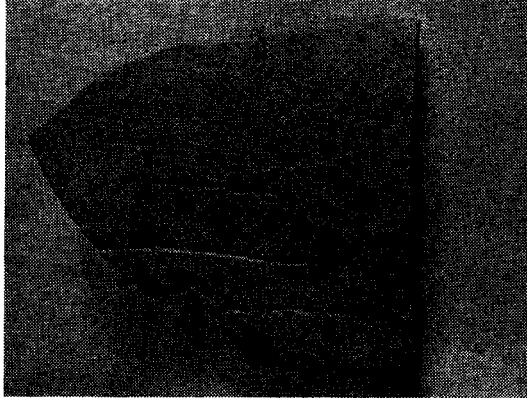
Res. 4

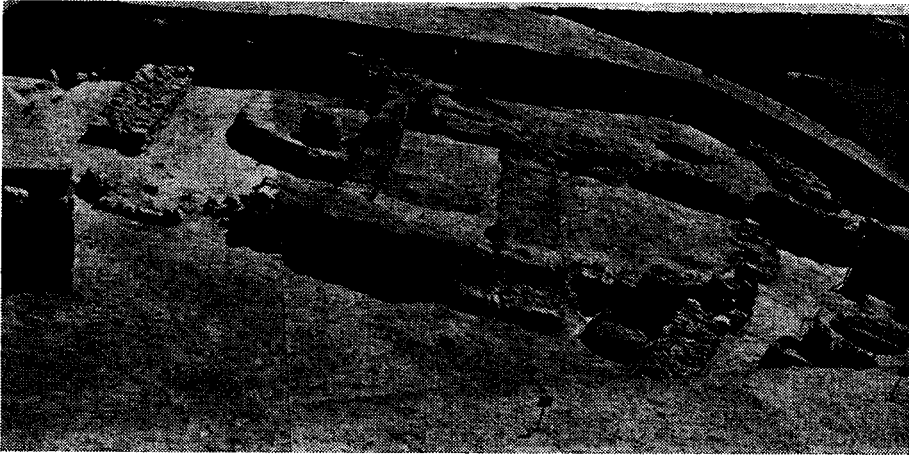
Res. 5

Res. 6

Res. 7 — Erken Bronz çağı silindir mühür baskısı.

Res. 8 — IJKLM - XVI, XVII, XVIII. açmaları II. Tb. (Ib) kuzeyden görünüşü.

CAN HASAN 1970

D. H. FRENCH

A short season of excavation was carried out at Can Hasan in May and June. Our purpose was to complete the work unfinished in December 1969 :

1) the surface stripping of an extensive area on top of the mound.

2) the deep sounding.

Both these objectives were achieved.

Work began on 23 May and ended on 22 June. Those participating included Mrs. David French, Messrs. C. Ridler, M. Smith, N. Vernede M. Weaver and Misses G. Durbin, J. Pike and P. T. Winikoff. Bay Gürbüz Alp and then Bay Mustafa Anbar represented the Turkish Government. A small force of men was employed for digging; a larger number of women, already trained in the work, were employed for sieving, sorting and cleaning.

The surface stripping was quickly completed; approximately 0.20 - 0.25 m. of top soil was removed and the lines of walls and features marked and planned. The total area exposed in 1969 and 1970 measured 20 × 30 m. i.e. 600 m²; the whole exposure has now been back-filled. All the excavated soil was sieved, first dry on a 5 mm mesh and then wet on a 1 mm. mesh. The residues were then sorted for artifactual and non-artifactual materials; from this material came a series of obsidian tools, some of them with incised decoration. One piece, originally a leaf point, had been incised with the outline of a ? ship; the point was then re-shaped into a tanged point.

The deep sounding took up the remaining time. The area selected for this

operation was the South-east quadrant of Trench 49 L.

Structures:

In the deep sounding, only 2 × 2 m. in size, structural remains were hardly to be expected but the corner of a substantial building with redpainted walls and floors was encountered just above the water-table. In all, five major occupation layers were recognized before water made further digging impossible. By the use, however, of Dachnowsky corer a further 1.50 m. of occupation debris was sampled. The resulting core indicates that the site was first located on a white/grey marl which may perhaps represent the soil formed by the desiccation of an ancient lake or marsh. The total depth of deposits is c. 6.75 m. of which 2.25 m. represent the present height of the mound and 4.50 m. are now buried below existing plain-level.

Artifacts:

Obsidian: a fair quantity of worked material was recovered; flint was very rare.

Bone: worked animal-bone was recovered from the deep sounding. The range of tools known from the upper layers is well-represented.

Clay: large, semi-baked lumps, probably representing oven fragments, were very common.

Stone: a number of small polished pendants and beads were found together with several polished stone axes.

Non-Artifactual Materials:

Animal Bone: the samples recovered were adequate but not very large. The bulk of the material was recovered from surfaces or floor: whenever there was a fill of fallen and disintegrated brick or clay lumps, very little animal bone was present.

Plant-remains: the best preserved evidence comes from the numerous heaps of fire hardened clay; these have preserved grain and other plant impressions. The largest sample of carbonized grains and seeds came from an oven which was located in the surface-stripping operation. The soil from this oven was very finely water-sieved; the product was a wide ranging collection of grains, fruits and seeds: *Triticum* spp., *Hordeum* sp., *Secale* sp., *Ranunculus* sp., *Chenopodiaceae*, *Cyperaceae*, *Labiatae*, *Graminae*, *Prunus* sp., *Vitis* sp., *Celtis* sp.

Mollusca: from the water-sieving and occasionally in the trench came a number of marine and land-mollusca. Some of the marine-species are fossil specimens, presumably originating from the Neogen limestone terraces on the south side of the Karaman plain. Tentative identifications include *Cypraea* sp., *Columbella* sp., *Conus* sp., *Nerita* sp. (marine) and *Lymnaea* sp. (including ? auricularia) and *Planorbis* sp. (land).

Publication:

The programme of publication is as follows:

- 1 Excavation and structures : David French
- 2) Animal bone: Sebastian Payne
- 3) Worked bone: Mrs. Sebastian Payne
- 4) Plant remains: Gordon Hillman

It is hoped that the complete publication will have appeared in the course of 1972.